

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQIY SAVODXONLIKNI OSHIRISH

Ismoilova Shahrizoda

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy savodxonlikni oshirish ta'lim tizimida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bolalarda tilni o'zlashtirish va to'g'ri, mantiqiy nutqni shakllantirish ularning kelajakdagi ta'lim jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabda o'zlashtirish darajasi yuqori bo'lgan, fikrlash va o'z fikrini ifodalash qobiliyati rivojlangan bolalar darslarda ham faol ishtirok etishi, tengdoshlari va o'qituvchilari bilan samarali muloqot qilishi mumkin. Nutqiy savodxonlik va uni rivojlantirishda boshlang'ich ta'lim bosqichi eng muhim davr hisoblanadi. Bu yoshda o'quvchilar hali atrof-muhit, jamiyat, til va adabiyot haqidagi ilk asosiy bilimlarni egallashadi hamda til vositalaridan ongli va samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantira boshlashadi. Ushbu tezisda Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy savodxonlikni oshirish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, nutqiy savodxonlik, savod o'rgatish, o'quvchilar nutqi, og'zaki nutq, yozma nutq, ona tili, metodika, interaktiv metodlar, nutq madaniyati

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy savodxonlikni rivojlantirishda birinchi navbatda, o'z ona tilini yaxshi bilishi, so'z boyligini kengaytirish, to'g'ri talaffuz, gap tuzish, matnlarni o'qish va tinglab tushunish, o'z fikrini aniq va ravon bayon etish asosiy vazifa sifatida belgilanadi. Nogahoniy til holatlarini anglash, leksik va grammatik me'yorlarga amal qilish, so'zlarni to'g'ri qo'llash, ohang, urg'u va intonatsiyadan foydalana olish ko'nikmasi tobora mustahkamlanadi. Ta'lim oluvchilarda savodxonlik sifatlarini shakllantirish uchun maktab dasturiga mos, mazmunli va o'quvchilarga yaqin, ularning yoshiga mos materiallardan foydalanish muhimdir. Til va nutqning asosiy komponentlari — tovushlar, so'zlar, gaplar, matnlar — o'quvchilarda bosqichma-bosqich o'zlashtirilishi lozim. Har bir bosqichda ularning til haqidagi tasavvurlari chuqurlashib boradi, ularning til imkoniyatlari kengayib boradi. O'quvchilar savodxonlikning ilk tamoyillarini faqat nazariy emas, amaliy faoliyat orqali ham o'zlashtirishadi. Bu borada ular nutqini boyitishni, leksik birikmalarning xilma-xilligini tushunib yetishni, matn tuzish, matn o'qish va muhokama qilish jarayonlarini yuritishni o'rganadi.[1]

O'quv jarayonida savodxonlikning asosiy yo'nalishlaridan biri yozma va og'zaki nutqni rivojlantirishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tovushlarni aniqlash, harflarni to'g'ri o'rganish, so'zlarni yozish, gap tuzish, matn tuzish kabi ko'nikmalar

muntazam mustahkamlanib boradi. O'quvchilar ladon so'zlarni, murakkab so'z birikmalarini, gaplarning turlicha tuzilishini va ohangini to'g'ri anglash va qo'llashni o'zlashtirib borishadi. Nutqiy savodxonlik bo'yicha olib borilayotgan darslar samaradorligini ta'minlash uchun o'qituvchi mazmunli topshiriqlar beradi, ularni muntazam nazorat qiladi hamda har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini hisobga oladi. Nutqiy savodxonlikda o'quvchilarga ijobiy muhit yaratish, ularni rag'batlantirish va motivatsiyasini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi bolaning nutqiy faoliyatini shakllantirish jarayonida mehribonlik, sabr-toqat va e'tibor ko'rsatishi lozim. O'quvchilarning o'z fikrini aniq, mantiqan uzviy, grammatik jihatdan to'g'ri bayon etishi uchun sharoit yaratish, ularni og'zaki va yozma nutqda so'z boyligini kengaytirishga yo'naltirish tavsiya etiladi. Bu jarayonda o'qituvchi emas, balki o'quvchilarning o'zi faol bo'lishi, o'z fikrini ifoda etishga intilishi kerak.[2]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlikni oshirish jarayonida o'qituvchi boshlang'ich bilimlarni o'rganayotgan bolalarda so'zlarni to'g'ri, aniq, ravon talaffuz qilish, ohangdan va urg'udan to'g'ri foydalanish, so'z tanlashda o'rinlili, gaplarni umumiy mazmunidan cheklab chiqmaslik, mantiqiy nuqtalarni saqlashni yo'lga qo'yadi. Nutqiy savodxonlik o'quvchining mustaqil fikrlashiga, ma'lumotni tahlil qilish va boshqalar bilan fikr almashishga imkon beradi. Bundan tashqari, o'quvchilar nutq amaliyoti orqali o'zlarining dunyoqarashini, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradilar. Savodxonlikni oshirishda zamonaviy pedagogika yondashuvlaridan foydalanish natijasida o'quvchini o'qish jarayoniga faol jalb etish, ular bilan individual ishlash, guruhli topshiriqlar berish, tanqidiy fikrlashga undash, muloqot madaniyatini oshirish, emotsional intellektni rivojlantirish kutilgan natijani beradi. Shuningdek, o'quvchilarda matnni mazmunli o'qish, ifodali tinglash va o'zlashtirish yordamida savodxonlikka oid ko'nikmalar shakllanadi. Bu jarayonda ota-onalarning ham faol ishtiroki, o'z farzandiga yordam berishi, o'qituvchi va ota-ona hamkorligini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqiy savodxonlikni oshirish pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, bunda kommunikativ yondashuv asosiy o'rinni egallaydi. O'quvchilar asta-sekin so'z boyligini kengaytiradi, nutqning grammatik va stilistik jihatlarini o'zlashtiradi, har bir vaziyat uchun to'g'ri leksik vositalarni tanlashni o'rganadi. Bu esa ularni keyingi ta'lim bosqichlarida ham muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.[3]

Yana bir muhim jihat shundaki, boshlang'ich ta'lim bosqichida bolaning muloqot madaniyatiga, nutq odobiga, nutqni samarali va maqsadli tarzda tashkil qilishiga ham alohida e'tibor qaratilishi zarur. O'quvchilarda ijtimoiy, madaniy, axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq nutqiy savodxonlik shakllanadi. Ular nutqda milliy qadriyatlar, an'analarga rioya qilish, mustaqil fikr chiqarish, o'zlariga va boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishga o'rganadilar. Boshlang'ich sinfda nutqiy savodxonlikni

oshirish uchun o'quvchilar tilda uzoq muddatli, samarali, ongli faoliyat yuritadigan bo'lishi lozim. Bu uchun o'qituvchi zamonaviy didaktik va pedagogik usullardan foydalanadi, tanqidiy va tahliliy tafakkurni rivojlantiruvchi topshiriqlar beradi, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Yangi pedagogik texnologiyalardan, axborot vositasi va multimedia resurslaridan ham keng foydalanish zarur. Nutqiy savodxonlik bo'yicha olib boriladigan har bir mashg'ulotda o'quvchilarda bilishga, o'z-o'zini rivojlantirishga, umumiy va individual imkoniyatlarni to'liq namoyish etishga intilish vujudga keladi. Savodxonlikni oshirish uchun ta'lim jarayonida g'oyaviy, ma'naviy badiiy namunalar asosida darslarni tashkil etish, zamonaviy metod va yondashuvlardan, integratsiyalashgan, blokli va modular ta'limdan foydalanish ham muhim sanaladi. O'quvchilar ongli ravishda, faol ishtirok etuvchi sub'ekt sifatida ta'lim jarayonida qatnashadi. Bu orqali ularning nutqi boyib boradi, so'zlar, gaplar va matnlar shakli boyiydi va mazmunli bo'lib boradi.[4]

O'quvchilarda nutqiy savodxonlikni shakllantirishda, o'quv materiallarini to'g'ri tanlash, ularga mos mashqlar va topshiriqlarni ishlab chiqish, mustaqil ijodiy fikrlashga undovchi savollar berish zarur. Dars jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish, o'quvchilarning e'tiborini doimiy ravishda jalb etish uchun uslubiy-tashkiliy vositalardan keng foydalaniladi. Bu orqali o'quvchilar zamonaviy tilga oid bilimlarni o'zlashtiradi, kommunikativ faoliyati va madaniy saviyasi yuksaladi. O'quvchilar bosqichma-bosqich faollashib boradi, ular nutqiy savodxonlikda malaka va ko'nikmalarini mustahkamlab boradi. Bu yerda o'quvchining o'z fikrini aniq, ravon va to'g'ri ifoda qilishi, o'zini erkin his qilishi, o'z nutqi orqali hashamatli, ifodali hamda samarali muloqot qilishga odatlanishi ta'minlanadi. Eng muhimi, bu sifatlar ularning keyingi ta'lim bosqichida mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.[5]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy savodxonlikni oshirish – nafaqat tilni mukammal o'rganish, balki mustaqil, ijodiy, tench muloqotga yo'naltirilgan shaxsni shakllantirishda ham eng asosiy omilga aylanadi. Dars jarayonini to'g'ri tashkil etish, bolalarning yoshiga mos, samarali va interaktiv metodlar asosida ta'lim berish o'quvchilarda nutqiy savodxonlik darajasini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon davomida har bir o'qituvchi va ota-ona o'quvchi faoliyatini rag'batlantirishi, ularni to'g'ri va aniq so'zlash hamda yozish, mustaqil o'qish va yozish malakalarini chuqurlashtirishga xizmat qilishi zarur. Shu tariqa boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy savodxonlikning muntazam va puxta rivojlanishi ta'minlanadi, bu esa jamiyatga bilimli, barkamol, ifodali va to'liq shakllangan avlod yetishtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmanova, G. (2018). "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy rivojlanishida mustaqil o'qishning ahamiyati". Xalq ta'limi, 3, 56-61.
2. Abdullaeva, Z. (2021). "Bolalarda savodxonlik asoslarini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar". Boshlang'ich ta'lim, 2(6), 32-37.
3. Hakimova, M. (2020). "Ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish". Boshlang'ich ta'lim va tarbiya, 4, 49-54.
4. Hamdamova, N. (2019). "Integrativ yondashuv asosida nutq kompetensiyasini rivojlantirish". Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalari, 1(2), 16-21.
5. Madraximova, O. (2022). "Boshlang'ich maktab o'quvchilarida og'zaki va yozma nutq rivoji". O'zbekiston pedagogik axborotnomasi, 3(51), 99-105.
6. Mamaraimova, D. (2021). "Boshlang'ich ta'limda nutq malakalarini shakllantirishda interaktiv metodlardan foydalanish". Boshlang'ich ta'lim, 1(8), 21-27.
7. Rahimova, N. (2017). "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik darajasini oshirish usullari". Xalq ta'limi, 6, 77-83.